

METAFORA A VEDECKÉ POZNANIE

G. G. KULIJEV: *Metafora i naučnoje poznanije*. (Metafora a vedecké poznanie.) Elm, Baku 1987, 156 s.

V súvislosti s revolučnými pohybmi prebiehajúcimi vo vedeckom poznaní, sa programovo zvyšuje pozornosť jazyka, s ktorým veda pracuje. Jedným z aspektov, ktoré sa dostávajú pod drobnohľad filozofov a metodológov, je metaforickosť vedeckého jazyka. Je to aspekt s relatívne krátkou históriou: približne do šesťdesiatych rokov nášho storočia sa nielenže metaforickosť nespájala s vedeckým jazykom, no priam chápala ako niečo, čo proti-rečí tradičným normám vedy, zaužívaným predstavám o fungovaní jej slovného aparátu.

Posledné desaťročia znamenajú z tohto hľadiska zásadný obrat: azda nie bez väzby na narastajúci dôraz, ktorý sa kladie na subjekt poznania a jeho aktívnu povahu, sa do popredia bádateľského záujmu posúvajú aj otázky reflektujúce vlastnosti vedeckého jazyka; akcentuje sa jeho, v istom zmysle, príbuznosť s jazykom umeleckým, pravdaže, popri zachovaní osobitých špecifik oboch.

K prácam prevažne anglofónnej proveniencie zameraným na skúmanie postavenia a funkcie metafory ako účinného mechanizmu sa pridáva istá podnetná monografia azerbajdžanského filozofa Hasana Husejnoviča Kulijeva *Metafora a vedecké poznanie*. Monografia pozostávaajúca z dvoch častí (I. časť — *Verbalizácia nového poznania*, II. časť — *Základné fázy metafORIZÁCIE jazyka vedy*) je venovaná, ako už vyplýva z názvov častí, analýzam filozofických aspektov problému spätého so skúmaním procesov verbalizácie nového poznania. Nakoľko práve vďaka verbalizácii sa mení individuálne, o-

sobnostné poznanie (nová, osobnostná informácia) na poznanie objektívne, spoločenské, pokladá autor skúmanie tohto procesu za jednu z ťažiskových úloh filozofie a metodológie vedy. V súlade so základnou tézou práce metafora plní dôležitú funkciu lingvistického nástroja v procese reprezentácie (a objektivizácie) novej informácie, v procese jej interpretácie i vysvetlenia — metafory prislúcha teda závažná kognitívna funkcia. Ustálené predstavy o protikladnosti až nezlučiteľnosti vedeckého a umeleckého jazyka strácajú očividne platnosť, ako stráca opodstatnenie názor, že metafora je nositeľom výlučne estetických funkcií (expresívnych, ornamentálnych, emotívnych a pod. (s. 4, 5).

V prvej časti knihy zaujmú autorove úvahy o odlišení verbálneho a neverbálneho poznania (sem radí napr. poznanie intuitívne, obrazné) a o ich vzájomnom vzťahu. Kulijev diferencuje oba spôsoby poznania, hovorí o ich špecifickom zástoži v cykle vedeckého poznania; aj keď venuje pozornosť neverbálnym podobám vznikajúceho poznatku, viaže plnohodnotný vyvinutý poznatok na jeho verbálnu podobu (s. 17). Možno prijať autorov predpoklad o závislosti medzi stupňom novosti daného poznatku a zložitou jeho verbalizácie, i keď by ju asi nebolo správne absolutizovať.

V monografii sa predovšetkým venuje pozornosť procesu, v ktorom sa osobnostná, subjektívna informácia transformuje na objektívny poznatok, poukazujúc na komplikovanosť a častú vnútornú protirečivosť tohto procesu, zdôrazňuje Kulijev nevyhnutnosť meta-

forizácie vedeckého jazyka. Autor sa zamýšľa aj nad príčinami, pre ktoré došlo k renesancii metafory (za dôležitú z nich pokladá krízu tradičnej koncepcie názornosti, kolízie v projektoch formalizácie vedeckého poznania, špecifické osobitosti vedecko-technického rozvoja a pod. — s. 30 an.).

Aj keď autorovo členenie fáz vedeckého poznania na fázu neverbalizovaných a verbalizovaných je do istej miery výsledkom abstrakcie, vcelku možno súhlasí s tvrdením, že pri genéze nového poznatku dominuje neverbálna (obrazno-intuitívna) podoba a v ďalších etapách jeho kryštalizácie, „opravovávaní“ zasa verbálna podoba myslenia. Týmto tvrdením sa korigujú ustálené názory o jednoznačnom a pomerne jednoduchom, statickom vzťahu jazyka a myslenia a prenáša sa naň nový pohľad zohľadňujúci dynamiku a premenlivosť spomínaného vzťahu.

V druhej časti knihy zaujme analýza objektívnych predpokladov (vrátane všeobecných sociálno-kultúrnych podmienok, ustálených jazykových noriem a pod.), ako aj subjektívnych, osobnostných predpokladov vedca, ktoré sú potrebné na úspešné zvládnutie začiatkových fáz verbalizácie informácie (s. 58 an.). V tejto súvislosti sa autor zamýšľa nad faktormi ovplyvňujúcimi schopnosť subjektu „vyrovnať sa“ (aj jazykovo) s novými, neočakávanými, tzv. neparadigmatickými informáciami.

V procese generovania informácií pripisuje autor vážnosť aj fázam „mlčania“, „nemoty“ (s. 70 an.) — práve onú kognitívnu nemotu pokladá za svojský symptóm toho, že po šoku z neočakávaného mlčania sa prejavia metaforické vlastnosti vedeckého jazyka. Kulijev venuje fenoménu kognitívnej či komunikatívnej nemoty pozornosť aj v kontexte úvah o zen-kultúre a jej vzťahu k neverbálnym formám komunikácie.

Na kognitívnu funkciu metafory sa v monografii nazerá ako na jedno z kritérií na odlíšenie vedeckej metafory od metafory poetickej. Nazdávam sa, že napriek nerovnakej miere prejavienia sa tej-ktojej funkcie v oboch typoch metafor, bolo by chybným a zjednodušujúcim, ak by sme napríklad upreli poetickej metafore poznávacie možnosti (vrátane predvídacích) a na druhej strane, ak by sme ignorovali estetický, ba aj emocionálny náboj vedeckej metafory (napokon, o význame estetických kritérií pre vývin vedeckého poznania dnes už niet pochybností).

Kulijev sa usiluje vymedziť isté vlastnosti, ktoré majú zabezpečiť účinné fungovanie metafory v procese verbalizácie osobnostnej informácie — metafore musí prináležať, napríklad, istá informačná nadbytočnosť (dovolujuca variabilitu významov), no zároveň metafora musí byť schopná minimalizovať straty potrebných informácií (s. 99).

V monografii sa síce naznačujú aj všeobecné vymedzenia, definovania metafory, no v strede jej záujmu je fungovanie metafory ako kognitívneho nástroja. Knižka nesporne prispieva k prehĺbeniu pohľadu na mechanizmy (predovšetkým jazykové) prebiehajúce v procese generovania nových vedeckých poznatkov, ako aj ku prehodnoteniu úlohy metafory v procesoch duchovného osvojovania sveta. Miestami autor podľa môjho názoru preceňuje schopnosti metafory (resp. povyšuje ju na jediný prostriedok) v procese verbalizácie a adekvátnej reprezentácie osobnostnej informácie, v každom prípade sú však jeho analýzy zaujímavé. Nezanedbateľné je napokon aj to, že skúmaním osobnostných parametrov jazyka vedca (fixovaných v metafore) prispieva aj k rozšíreniu pohľadu na zástoj subjektívnych faktorov vo vedeckom poznaní.

Etela Farkašová